

HUMANETTEN

[Om HumaNetten](#)
[Tidigare nummer](#)

NUMMER 15
hösten 2004

HumaNetten utges av [Institutionen för humaniora](#), Växjö universitet.

[Kontakt](#)
[Webmaster](#)

ISSN: 1403-2279

INNEHÅLL:

Barbro Bloom, [Det nya ägandet](#)
Gunilla Byrman, [Manligt och kvinnligt på familjesidan](#)
Hans Hägerdal, [Ynglingatal. Nya perspektiv på en kanske gammal text](#)

Aktuellt

[Senaste nytt i institutionens skriftserier: om Strindberg och Torgny Lindgren](#)

Recension

[Ulrika Knutson](#), [Kvinnor på gränsen till genombrott](#) (Solveig Hammarbäck)

OM HUMANETTEN

[Detta nummers förstasida](#)
[HumaNettens hemsida](#)
[Institutionens hemsida](#)

HumaNetten utges av Institutionen för humaniora vid [Växjö universitet](#).

HumaNetten kom till för att förverkliga ett av målen i institutionens Verksamhetsplan och kvalitetsprogram för läsåret 1997/98, nämligen att göra läsvärda texter producerade vid institutionen tillgängliga för en större läsekrets. **HumaNetten** vill också vara ett forum för recensioner av nyutkommen litteratur och för debatt. **HumaNetten** utkommer höst och vår. Recensioner och debattinlägg infogas löpande i det aktuella numret.

Presumptiva bidrag skickas som Word- eller RTF-dokument till [Börje Björkman](#). Redaktionen förbehåller sig rätten att kvalitetsgranska och refusera insänt material.

© respektive författare. Det är tillåtet att kopiera och använda material ur HumaNetten för forskningsändamål om källan anges. För övriga ändamål kontakta författaren.

Institutionens redaktionsråd:

Docent [Gunilla Byrman](#) (redaktör)

Docent [Christina Angelfors](#)

Universitetslektor [Hans Hägerdal](#)

Kontakt:

[Börje Björkman](#)

Webmaster:

[Agneta Fridhammar](#)

Postadress, telefon- och telefaxnummer:

Institutionen för humaniora, Växjö universitet, 351 95 VÄXJÖ

Tel 0470-708000 (vx)

Fax 0470-751888

Det nya ägandet

Av Barbro Bloom, magisterstudent i nordiska språk vid Växjö universitet

De flesta människor äger någonting: ett hus, en cykel, möbler, böcker eller åtminstone kläderna på kroppen. Det är konkreta ting som man kan bevisa sin äganderätt till genom lagfartsbevis, registreringsbevis eller kvitto. På senare tid har verbet *äga* i vissa sammanhang börjat uppträda i kombination med nya ord. Birgitta Lindgren har i artikeln *Några nyare ord i svenskan* i Svenska språknämndens tidskrift *Språkvård* nr 1/2004 uppmärksammat och tagit med *äga frågan* (el. *problemet*). Det är en ny form av ägande där det handlar om abstrakta objekt. Man talar om *att äga frågan*, *att äga problemet*, *att äga processen* och *att äga utvecklingen*.

Jag har studerat fraser med *äga* följt av de direkta objekten *frågan*, *problemet*, *processen* och *utvecklingen* i syfte att undersöka vad ägande betyder i dessa ordsammanställningar och om någon förändring i betydelse uppstår i jämförelse med andra, mer konventionella verb, t.ex. *behandla frågan*, *lösa problemet*, *följa processen* eller *styra utvecklingen*. Fraserna har studerats i strukturellt och funktionellt avseende. Den verkan de nya fraserna får i socialt avseende har jag också ägnat funderingar.^[1]

Äga i nya sammanhang

Äga finns i flera nya sammanhang. Inom sport talas det om att *äga bollen*, vilket jag tolkar som ett nytt uttryck för att *behärska spelet* eller *leda matchen*. I ett lokalt annonsblad berättas om ett popband bestående av tre flickor som efter mycket tjat fått tillstånd att provsjunga en låt som ansågs för avancerad för dem och hur de när de gick in i studion *ägde låten totalt*. Något tidigare skulle de antagligen ha sagt att "den satt perfekt" eller "stämde precis".

I den amerikanska filmen *Will Hunting* som sändes i svensk tv den 12 februari 2003 säger huvudrollsinnehavaren på ett ställe: "The music owns you." I översättning blir meningen: "Musiken får makt över en." Här äger Will inte musiken; den äger honom. Det är sålunda ett abstrakt substantiv som är subjekt, och jag finner en parallell till i en av de texter som ingår i min undersökning, nämligen den i Göteborgs-Posten 23 februari 1999: "Vi försöker ta ett initiativ och *äga problemet* i stället för att *problemet äger oss*." (min kursivering).

Misstanken att *äga*-fraserna är översättningslån bekräftades vid sökning på Internet. I juni 2003 fick jag via sökmotorn Google följande träffar:

Fras	Antal
<i>own the issue</i>	880
<i>own the problem</i>	4 580
<i>own the procedure</i>	191
<i>own the development</i>	734

De svenska motsvarigheterna består i mitt studiematerial av 41 tidningstexter hämtade från databaserna Mediearkivet och Presstext enligt följande:

Fras	Antal	Första förekomst
<i>äga frågan</i>	37	1997 i DN

<i>äga problemet</i>	7	1998 i Expressen
<i>äga processen</i>	5	2000 i Kvällsposten och Expressen
<i>äga utvecklingen</i>	1	1996 i Aftonbladet

Nära nog hälften av fraserna i materialet är från 2002. *Äga* i förening med de här aktuella objekten kan ha förekommit i andra texter innan de kom i tidningstexter. Att exakt datera en språkutveckling är vanskligt. Sökning i Språkbankens konkordanser gav inga träffar.

De tidningsgenrer som fraserna förekommer i är: referat, nyheter, reportage, insändare, ledare, intervjuer, debatter, krönikor och reflektioner. Texternas teman är allmänpolitiska frågor, medicin och sport. Äga-uttrycken är påfallande vanliga i texter från den offentliga sektorn, men används också av journalister, politiker och tjänstemän på olika nivåer och av privatpersoner. Direkta citat är vanliga men också inbäddningar, det vill säga att någon annans röst också hörs men inte lika tydlig. I vissa fall baserar sig texterna på andra texter som är riktade till speciella mottagare som till exempel i en intervju i Kvällsposten och Expressen 30 april 2000. Där citeras KA2-chefen Günter Villman som har skrivit brev till sitt Högkvarter, Yrkesinspektionen och Arbetskyddsstyrelsen och frånsagt sig ansvaret för KA2-personalens psykosociala arbetsmiljö: "Eftersom jag inte *äger processen* kan jag inte heller stå för den, därför borde ÖB ta hem ansvaret."

Äga-frasernas struktur

Så gott som alla meningar där *äga* ingår är jakande påståenden i presens. Den som *äger* är oftast inte sändaren av texten utan någon annan som omtalas, d.v.s. det är något man hävdar om andra. "Men det är Fritids- och turistnämnden som '*äger frågan*'" (min kursivering), säger en intervjuad kaféägare i Nerikes Allehanda 10 september 2002. När den talande eller skrivande själv står för ägandet omnämns det så gott som alltid som ett kollektivt ägande. Ett undantag är politikern Stella Fares uttalande i DN 9 juni 2000: "Det viktigaste är att jag politiskt *äger frågan* lika mycket som han." Men hon fortsätter: "Och jag tänker se till att det blir som *vi vill*" (min kursivering). Meningen är inte helt typisk eftersom intervjupersonen här talar om ett framtida ägande. I materialet är nutidsperspektivet klart framträdande och mest frekvent. *Äger frågan, problemet, processen* eller *utvecklingen* är något man gör just nu; det är något pågående och högst aktuellt. Någon gång har ägandet pågått en tid: "Regeringen har nu *ägt frågan* sedan början av april" (Göteborgstidningen och Expressen 29 november 2001), där det framkommer en irritation över att beslut dröjer.

Att *äga*-fraser förekommer i negerade satser är ovanligt. "Kommunen *äger inte frågan* eftersom det är Vägverket som avgör om bron ska bli av" (Orusts kommunalråd Catharina Bråkenhielm (s) i Borås Tidning 27 juni 2002).

Ingenstans står det att någon "*äger ett problem*", "*äger frågor*" eller "*äger processer*" utan det är singularis och bestämd form som är helt förhärskande. Däri liknar fraserna lexikaliserade verbfraser där substantivet normalt inte kan ha alternativa former i species och numerus, t ex "*föreställningen äger rum*" eller "*tolkningen äger företräde*". Skillnaden är att i de lexikaliserade fraserna står substantivet i obestämd form. I ett annat fall av lexikaliserad fras kan substantivet bara stå med framförställd bestämning, genitivattribut: "*Det äger sin riktighet*." En sådan konstruktion med genitivattribut kan också de nya *äga*-fraserna ha: "*Det är förvaltningen som äger sin kvalitetsutveckling*."

Den bestämda formen på objektet visar att *frågan, problemet och processen* förutsätts kända. Det är ett slags referensbindning där orden syftar på den företeelse som det berättats om i texten, och de utgör en modifierad upprepning. *Utvecklingen* däremot definieras som unik, "Historien har också visat att de dogmatiska, de som tror sig *äga utvecklingen* oftast får fel" (Aftonbladet 7 januari 1996).

Attityder och processer

Det finns knappast några garderingar i meningar där *äga*-fraserna förekommer, om man inte ska tolka vissa skribenters bruk av citationstecken runt ordet *äga* som en form av gardering. "Valforskare brukar tala om att partier 'äger' vissa frågor" (ledare i DN 25 juni 1997). Mest förekommer citationstecken i de tidigaste texterna, och det kan vara ett tecken på att skribenten vill markera att han eller hon är medveten om att konstruktionen inte är vedertaget. En annan tolkning är att skribenterna inte är helt övertygade om det är ägande det är fråga om.

Emfatiska ord förekommer knappast alls. Man förstärker inte sina uttalanden med ord som *fullkomligt*, *det råder inget tvivel om* eller liknande utan konstaterar kort och gott vem som äger och vem som inte gör det.

Att *äga* en fråga verkar innebära att besluta och ta ansvar, och det finns tillfällen då detta är komplicerat och besluten blir ifrågasatta. I sådana lägen blir gissningsvis ägande inte så attraktivt, utan man är belåten med att kunna hänvisa till den instans som handhar frågan. I andra fall innebär att *äga frågan* ökad frihet och självständighet, något som är uppskattat. "Nu kommer vi att *äga processen* själva, vi avgör kvalitetskriterierna" (prorektor Lena Nordblom vid Högskolan i Borås i Borås Tidning 6 juni 2002). I artikeln skymtar tillfredsställelse fram över att högskolan har fått generell rätt att utbilda magistrar och att prorektorn tycker det är ett förtroende som Högskoleverket visat.

Meningar kan uttrycka ett faktum men också ett något mindre säkert eller ett blott troligt förhållande, en tänkbar möjlighet eller något rent hypotetiskt. Som jag skrivit ovan förekommer få tveksamheter. Alla påståenden i texterna i materialet är faktiska. Inga sannolikheter eller antaganden förekommer. "Det är FN som äger problemet" (GP 10 januari 2003). Meningar som "Det är troligen FN..." eller "Om FN skulle äga problemet..." förekommer inte i materialet.

Av de processer som kan förekomma i en proposition (handling, händelse, tillstånd eller inre, mental process) representerar *äga*-fraserna uteslutande ett tillstånd. Verbet *äga* är ett statiskt verb. Mentala processer kommer inte fram i de undersökta uttrycken, men ett par av texterna har exempel på sådana. I en krönika i Dagens Nyheter den 19 oktober 2002 skriver Ulf Berggren om rätten att tala fritt.

Yttrandefrihet kan ha olika innebörder. I liberala demokratier används begreppet ofta i överförd bemärkelse.

Människor som inte får komma till tals i offentligheten kritiserar gärna politiker, redaktörer och andra makthavare för att göra våld på det fria ordet.

Sällan handlar det om lagar och polisingripanden. Problemet är inte statliga repressalier utan att medborgare – rättmätigt eller felaktigt – känner sig utestängda från samhällsdebatten.

Under 80- och 90-talet har en växande flora av nya begrepp försökt definiera denna mer subtila form av maktutövning. Politisk korrekthet, problemformuleringsprivilegium, diskurs, dagordningssättande, "äga frågan" – problembarn har många namn.

"Medborgare *känner sig* utestängda" är exempel på en mental process som har sitt upphov bland annat i uttrycket *äga frågan* enligt författarens mening.

Äga-fraserna vore tänkbara med en meningskonstruktion där objekt och subjekt byter plats och med verbet *äga* utbytt mot *tillhöra*. "Nu kommer processen att tillhöra oss." Andra verb än *äga* är gångbara i sammanhangen. Om process kan sägas att den *styr*s, *inväntas* eller *avvaktas*. Problem är något som kan *lösas*, *redas ut* eller *åtgärdas*. Utvecklingen kan *ledas*, *styras* eller den *rusar* fram. Det är dynamiska verb som uttrycker att något händer, att en förändring sker. De ger en livfullare skildring än det statiska *äga* som för tankarna till juridiken. Att äga är bara ett konstaterande och emotionellt neutralt.

Användning och sammanhang

Materialet består av tidningstexter, och de teman som behandlas har med samhällsfrågor att göra. Många av texterna bygger på andra texter från företrädesvis den offentliga sektorn. Genom användningen av de nya *äga*-fraserna förändras sättet att tala och skriva om verksamhetsområdena, och en form av intertextualitet uppstår genom att uttrycken sprids till flera områden, t ex det sociala, politiska och medicinska. Intressant att notera är att bland de diskurser jag urskilt finns inte den juridiska med där verbet *äga* främst hör hemma.

Att äga medför att ha makt. Att *äga frågan* innebär ofta myndighetsutövning. I fråga om *problemet* är kopplingen till makt inte lika entydig. Det beror på att problem som är synonymt med *fråga* också i allmänt språkbruk används i betydelsen *svårigheter*. Den som befinner sig i ett sådant predikament har inte direkt någon makt. Att *äga processen* markerar självständighet visavi uppdragsgivare i högre eller mindre grad.

En social funktion av *äga*-fraserna är att de är utestängande. Den som *äger frågan* bestämmer utgången i ett ärende eller sätter åtminstone dagordningen. En annan funktion av *äga*-fraserna är att de kan vara avståndstagande. Att säga till någon "det är du som äger problemet" kan vara en markering att man förväntar sig att personen ska hantera och lösa sina problem själv.

Hur blir någon ägare? I inget fall har ägandet av de aktuella objekten tillkommit genom köp. Någon merkantil verksamhet är det således inte fråga om. När myndigheter äger en fråga har de fått den genom bestämmelser i lagar och förordningar. Ett politiskt parti som *äger frågan* har varit snabbast med att föra ut frågan i debatten och genom sitt initiativ blivit ledande. En form av tillskansad makt utan rättslig grund visas i ett citat ur Falu-Kuriren 15 februari 2003: "Samtidigt vet alla aktörer att USA 'äger frågan' även om FN i nuläget har en period av initiativkraft."

Framställningsformer

Den kritiska diskursanalysen är intresserad av att klargöra de ideologiska konsekvenser som olika framställningsformer kan ha (Winther Jörgensen & Phillips 2000:87). Om man till exempel använder passiv form och utesluter agenten blir det svårt att hitta någon som kan lastas eller ställas till ansvar för det som hänt. I de fraser jag arbetat med är förhållandet närmast det omvända. Agenten nedtonas aldrig. Någon aktör äger alltid problemet. Om ägandet innebär fullständig kontroll är däremot inte lika säkert. En fråga som en myndighet *ägt* övergår ibland i verkställighet hos någon annan aktör.

De undersökta fraserna kan parafraseras på flera sätt, och den ersättning för *äga* som oftast fallit sig naturlig är att *ha ansvar för*, att *besluta i* eller att *hantera*. De konventionella fraserna är ofta konstruerade med hjälpverbet *ha* + substantiv. Meningarna kan också skrivas med kopulaverbet *vara* och ett adjektiv (ex. *vara beslutande*). Dessa fraser är längre än *äga*-fraserna. När konstruktionen av meningarna är densamma som av *äga*-fraserna är skillnaden att verben i de konventionella fraserna ofta är dynamiska. Om man t.ex. skriver att någon gör frågan till sin används ett dynamiskt verb som uttrycker handling och anger en agent. En mening som: "Det är inte bara kurderna som äger problemet" kan omskrivas med ett annat verb och genom att objekt och subjekt byter plats: "Problemet angår inte bara kurderna". Om något angår en befinner man sig i ett tillstånd av engagemang.

De konventionella meningskonstruktionerna är ordrikare än konstruktionerna med *äga*. Någon avgörande betydelseförändring innehållsmässigt uppstår inte genom att använda verbet *äga* i stället för exempelvis *ha ansvar för*, *hantera* eller *besluta om*. En skillnad uppkommer ändå genom ordens valörer och konnotationer. Med *äga* uppstår associationer till ekonomisk och juridisk verksamhet, och verbet *äga* ger inte i sig upphov till någon

mental process. Fraskonstruktionen framstår som saklig och klinisk, befriad från emotiva funktioner.

Varför används *äga*-uttrycken?

Anledningen till att *äga*-uttrycken börjat användas kan inte fastställas inom ramen för min undersökning. Man kan endast spekulera över om det är ett tidens tecken att man vill framstå som mäktig, potent, exakt och säker. *Äga*-fraserna medför ett distinkt, precist och språkligt ekonomiskt sätt att uttrycka sig. Det är ett fenomen som man känner igen från datorernas värld där frågor måste formuleras mycket exakt för att svar ska erhållas från programmen. Enligt sociologen Baudrillard (Moe 1995:258) är det "datorns binära idiotspråk som blivit vårt eget 'digitaliserade' och slagordspräglade språk".

Uttrycken med *äga* är klagande för var makt och befogenheter ligger. Som vi sett ovan finns det de som också hävdar att uttrycken bidrar till utestängande och en subtil form av maktutövning.

Språklig jargong utvecklas där människor kommer samman förenade av liknande arbetsuppgifter eller samma intressen, och i strävan efter tillhörighet till en viss grupp tillägnar sig människor de ord och termer som är gångbara där.

Att fraserna uppfattas som utestängande kan leda till att människor inte engagerar sig vid de tillfällen som står till buds eller i de sammanhang där det vore möjligt. Därigenom kan *äga*-fraserna utgöra ett demokratiproblem.

© [Barbro Bloom](#)

Litteratur

Moe, Sverre 1995: *Sociologisk teori*, Studentlitteratur, Lund, ISBN 91-44-49431

Winther Jørgensen, Marianne & Phillips, Louise 2000: *Diskursanalys som teori och metod*, Studentlitteratur, Lund, ISBN 91-4401016-8

www.prestext.prb.se

www.mediaarkivet.se

spraakbanken.gu.se/lb/konk/

[1] Undersökningen är gjord enligt en tredimensionell modell för diskurs som social praktik (Winther Jørgensen & Phillips 2000:74).

Manligt och kvinnligt på familjesidan

Av Gunilla Byrman

[Länk till presentation av Gunilla Byrman](#)

I allt slags medieutbud finns genuskonstruktioner som kan innehålla asymmetrier som vi inte märker vid en hastig genomläsning men som blir tydliga vid en analys. I tidningstexter återspeglas samtiden. Därför är den världsbild som tidningarna återger ett bra sätt att se huvudströmningarna i kulturen.

Syftet med denna undersökning är att studera hyllningstexter på dagstidningarnas familjesida. Det görs i ett historiskt perspektiv för att se hur könsrollernas innehåll i texterna förändras och hur genrer och textmönster utvecklas över tid. Följande forskningsfrågor ställs till materialet, som består av dagstidningar, både lokala och rikstäckande:

1. Vem hyllas på familjesidan?
2. Hur skildras kvinnor och män i texterna?
3. Vilka textgenrer och textmönster finns?

Familjesidan innehåller både redaktionellt material, dvs. hyllningstexter och lättare material skrivet av journalister, och icke-redaktionellt material som betalannonser och hyllningstexter skrivna av personer som vill hylla någon de känner.

Studien bedrivs i ett genusperspektiv med den kritiska diskursanalysen som teoretisk ram (Byrman & Hultén 2003). Analysen fokuserar på idéinnehåll, språk och kontext. Den kritiska diskursanalysens premisser är att sociala identiteter, relationer, kunskaps- och värdesystem skapas och bevaras av diskursiva praktiker (Fairclough 1992, Hellspång & Ledin 1997). Tidningar är en inflytelserik diskurs och har en ideologiproducerande roll då de bidrar till att konstruera innebörder och betydelser, och familjesidans roll ska inte underskattas i detta sammanhang. Det traditionella genussystemets innehåll härrör från en äldre maktfördelning, där familjen var den ekonomiska grundenheten i samhället (jfr Hirdman 1988, 1998). Männerna hade makten över privategendom, och de innehade också den politiska makten, vilket innebar att de hade beslutanderätt över kvinnor. Av tradition definierades kvinnor och kvinnors verksamheter därmed av män. Dessa maktstrukturer har över tid förändrats; män och kvinnor har numera enligt lagen samma rättigheter och skyldigheter. Men gamla idéer om hur kvinnor och män är eller bör vara har en tendens att dröja sig kvar i människors medvetande, och mer eller mindre omedvetet manifesterar sig i språket.

Jag studerar vilka språkliga strategier hyllningstexter innehåller, och hur kvinnor och män presenteras i texterna för att passa in i det harmoniska, semiotiska rum som familjesidan är (jfr Byrman 2002).

Innehållsligt kan genrererna på familjesidan i grova drag indelas i:

1. *Hyllningar* i vid bemärkelse eller texter om personer som någon vill uppmärksamma: födda, adoption, uppvaktning önskas (alt. undanbedes), födelsedagar, namnsdagar, förlovningar (förlovningsbild), trolovning, lysning, vigsel, bröllop (brudbild), berömvärda insatser, examen, jubileum, konfirmation, skolavslutning, dödsannons, dödsfall, nekrologer, begravningsreferat, urnsättning, in memoriam.
2. *Tack* för hyllningar, fester, hjälp, berömvärda insatser etc.

Hyllningstexter par excellence är texter till födelsedagar och vid dödsfall. Här ska jag uppehålla mig vid tre textslag: födelsedagsnotiser, dödsfallsnotiser och nekrologer (minnesord) från 1946 och 2004. Dessa texter är likartade till form och innehåll, och de framstår som ett slags biografier i kortform.

Några resultat

Den första frågan: Vem hyllas på familjesidan? är enkel att besvara. Det är prenumeranter och deras närstående, men också de personer som familjeredaktionen av någon anledning anser ha ett intressant levnadsöde eller ett stort allmänintresse. Därför finns det en blandning av kändisar och doldisar på familjesidan.

Tabell. Texter på familjesidorna i Dagens Nyheter, Sydsvenska Dagbladet och Smålandsposten 10 dagar sommaren 2004. kön (**m** = män och **k** = kvinnor), r = redaktionell text och ir = icke-redaktionell text.

Textsort	DN-k	DN-m	SDS-k	SDS-m	Smp-k	Smp-m	Totalt
Födda	69	65	64	58	16	15	287
Adoption	-	-	2	-	-	-	2
Dop	1	-	-	-	-	-	1
Konfirmation							
Föd.dag (r)	2	8	8	8	4	9	39
Föd.dag (ir)	59	46	24	52	12	13	206
Grattisbild	6	12	109	152	116	107	502
Förlovning	29	29	22	22	19	19	140
Trolovning							
Lysning	1	1	1	1	-	-	4
Vigsel	20	20	16	16	23	23	118
Bröllop, bild	26	26	44	44	32	32	204
Brudbild							
Bröllopsjub.	31	31	40	40	6	6	154
Övriga jub.							
Skolavslutn.							
Examen							
Avlidna							
Dödsannons	146	139	76	56	38	30	485
Dödsfall (r)	1	2	7	20	10	11	51
Minnesord (ir)	4	14	3	11	2	2	36
Begrav.ref.							
Urnsättning							
In memoriam	8	7	9	9	3	3	39
Uppvaktning önskas	-	-	16	13	4	3	36
Uppvaktning undanbedes	-	-	48	64	20	43	175
Tack		6	15	11	12	13	57
Namnändr.					1		1
Berömvärda insatser	5	3	-	1	-	-	9
Totalt							2 546
Kvinnor totalt	408		504		318		1 230 (48 %)
Män totalt		409		578		329	1 316 (52 %)

Jag har gjort en kvantitativ studie där jag undersökt Dagens Nyheter, Sydsvenska Dagbladet och Smålandsposten.^[1] Tabellen visar att det finns många olika texter på familjesidan. De genrer som finns kan indelas i *notis* (betalannons eller gratisannons, båda med eller utan bild), *artikel* (som vanligen är hyllningstexter av olika slag), *intervju* och *reportage*.

Tabellen ger ingen uttömmande inventering av alla texter som förekommer på familjesidan, men det gemensamma är att de flesta texterna där berör händelser i privatlivet, från vaggan till graven och några även därefter, t.ex. begravningsreferat, urnsättning och in memoriam.

Könsfördelningen mellan dem som hyllas i texterna ser ganska jämn ut; det är 52 % män och 48 % kvinnor.^[2] Hade jag mätt i spaltmeter hade skillnaden blivit större eftersom det är hyllningarna till män som får störst utrymme. De stora texterna - reportage, intervju eller artikel (nekrolog) - skrivs ofta om män och av män. Så har det alltid varit, förre i högre grad än nu. Är då det att männen tillåts ta mest plats på denna sida, ett spegling av den kvinnliga underordning som fortfarande finns i samhället? Detta kan vi fundera över, och jag kommer att återkomma till denna fråga senare.

Om kvantiteten av texter säger något om vad som är de viktigaste personhändelserna så verkar det av tabellen att döma vara i nu nämnd ordning: födelsedagar, dödsfall, barns födelse och bröllop. Det verkar rimligt att anta att det förhåller sig så. Annat som också förefaller viktigt är bröllopsjubileum, och något mer förvånande mängden annonser under "Uppvaktning undanbedes". Det är framför allt män som undanber sig födelsedagsfirande.

Analystexter från 1946 och 2004

Nedan följer några typiska exempel på texter från 1946 och 2004. Jag börjar med några födelsedagshyllningar till 50-åringar år 1946.

Födelsedagsnotiser 1946

– *Femtio år* fyller den 22 januari fru *S i g n e N o r d h o l m*, f. Charpentier, maka till kyrkoherde Ragnar Nordholm, Limhamn.

Bredvid sin största uppgift som maka och mor i det gästfria prästhemmet, där hon alltid är en lika hjärtlig som omtänksam värdinna, har hon också tagit del i församlingsarbetet.

Genom sitt enkla och flärdfria väsen och sin rättframma hjärtlighet har hon förvärvat sig en stor fond av uppriktig aktning och tillgivenhet både i och utanför församlingen. (SDS 22.1.1946) (Ansiktsbild)

– *Femtio år* fyller den 23 januari undervisningsrådet *G u s t a f S i v g å r d*, Stockholm.

Han är född i Kalmar och blev student där 1915. Följande år avlade han folkskollärarexamen, blev fil. kand. 1920 och fil. lic. 1928. Åren 1917-1933 var han folkskollärare i Kalmar. Han var 1932-1942 folkskolinspektör i Sydsmålands mellersta inspektionsområde. Undervisningsråd blev han 1942. (SDS 22.1.1946) (Ansiktsbild)

Det är stor skillnad på notiserna, både språkligt och innehållsligt. I notisen om kvinnan är det hennes roll i privatsfären som framhålls mest, och det är inre egenskaper som prisas. Det finns också många värderande fraser: "en lika hjärtlig som omtänksam värdinna", "sitt enkla och flärdfria väsen och sin rättframma hjärtlighet" och "stor fond av uppriktig aktning och tillgivenhet". Så ser hyllningstexter till kvinnor ofta ut vid denna tid, dvs. de fokuserar på *hur* kvinnorna är.

Notisen om mannen domineras helt av hans akademiska karriär och yrkeskarriären, m.a.o. hans liv i den offentliga sfären och *vad* han är. Så ser typiska hyllningar till män ut vid denna tid. Läsaren får inte veta något om jubilarens relation till andra, t.ex. om han är gift eller har barn. Hyllningen ser mest ut som ett utdrag ur en meritförteckning och inga egenskaper nämns. Vi ser att den gamla uppdelningen mellan känsla (kvinnt) och förnuft

(manligt) är närvarande i texterna ovan.

Här ska tilläggas att dessa notiser är skrivna av en journalist på redaktionen. Så är det oftast inte numera utan istället låter redaktionerna prenumeranterna lämna material till notiserna som sedan bara lätt redigeras innan de publiceras. Nedanstående exempel är hämtat från Sydsvenska Dagbladets familjesida 20 augusti i år.

Födelsedagsnotiser 2004

90 år

Frank Howegård, Malmö, den 20 augusti. Han är född i Nybro men flyttade efter yrkesutbildning till Göteborg 1937 där han drev en målerifirma. 1940 flyttade han till Malmö där han gifte sig med sin fru Daga. De fick en son 1945.

Sedan pensioneringen 1979 ägnar han sig bland annat åt att teckna och måla tavlor. Frank Howegård har dessutom alltid varit idrottsintresserad och var aktiv fotbollsspelare när han var ung. Idag blir det mest simning. Intresset för musik är också stort, och under många år spelade han trombon i blåsorkester.

80 år

Förre valsare **Walter Pedersen**, Malmö, den 21 augusti. Han är född i Svolve vid Lofoten. Han arbetade i Jesseheim och Oslo och seglade som matros runt jorden innan han kom till Malmö 1956. Här gifte han sig och fick fyra barn, och han arbetade på Kockums och Tankmobil innan pensioneringen 1989. Idag njuter han av livet och sina nio barnbarn.

Konstnären **Margaretha Rindestam**, Malmö, den 21 augusti. Hon är född i Dalby och har tidigare arbetat som försäljare i herrekipering på AB E Ohlsson, Cason och NK i Malmö och sex år på Gulins i Göteborg.

Hon målar i olja och akvarell och har ställt ut i Malmö, Trelleborg, Göteborg, Stockholm och Toscana i Italien.

Margaretha Rindestam tycker om att göra utflykter i naturen tillsammans med sin sambo Stig som hon firar 25 år tillsammans med i samband med sin födelsedag.

75 år

Adem Lapastica, Malmö, den 20 augusti. Han är född i Marvci, Kosovo. Han kom till Sverige 1995 och har varit verksam som vakt.

60 år

Lennart Sjöström, Furulund, den 20 augusti. Han är född i Kävlinge och har bland annat jobbat på Tetra Pak och Mab & Mya. Idag är han förtidspensionär och ägnar tiden åt att läsa böcker, omkring hundra stycken om året, och lyssna på musik.

50 år

Personlig assistent **Gunilla Andersson**, Malmö, den 21 augusti. Hon jobbar på Malmö kommun.

Elisabeth Barrdahl, Lund, den 20 augusti.

Auktoriserade revisorn **Anita Dumky**, Bunkeflostrand, den 20 augusti. Hon är född i Karlskrona och arbetar på Öhrlings Pricewaterhouse Coopers.

Baltzar Edberg, Malmö, den 21 augusti, född i Uddevalla. Han arbetade som fritidsledare på en motorfritidsgård i Malmö tills han skadades för femton år sedan. Idag är han pensionär men är mycket aktiv och är bland annat med i styrelsen för föreningen Hjärnkrafts Malmöavdelning.

Baltzar Edberg lyssnar på musik, helst 60-tals rock'n'roll, sjunger i körer, tävlingsskjuter med gevär, bowlar och reser gärna. Han tränar dessutom målmedvetet nästan dagligen på aktivitetscentret Fröet. (SDS 20.8.2004)

Texterna om män är fler, längre och innehållsrikare, och därför framstår personer som omtalas i dem som intressantare. I den första om Frank Howegård får vi reda på en hel del både om hans karriär och privatliv, exempelvis att han har utbildat sig i Göteborg, drivit målerifirma, är gift, har en son och att han ägnat sig åt teckning samt är idrotts- och musikintresserad. Notisen kan jämföras med den relativt långa texten om Margaretha Rindestam, där vi också får reda på en del men inte lika mycket, exempelvis att hon jobbat i olika herrekiperingsaffärer, att hon målar och har haft utställningar, att hon tycker om att göra utflykter med sin sambo.

Det är vanligare att sådana här notiser om kvinnor är korta, och ser ut som texterna om de kvinnliga 50-åringarna ovan: "Personlig assistent **Gunilla Andersson**, Malmö, den 21 augusti. Hon jobbar på Malmö kommun" och "**Elisabeth Barrdahl**, Lund, den 20 augusti". Dessa korta texter känns en smula innehållslösa i jämförelse med längre notiser.

Jubilarerna själva eller närstående har bidragit med faktauppgifter. Notiserna är rätt stereotypa. En anledningen till detta är att tidningarna oftast har ett formulär som uppgiftslämnaren fyller i, och detta ger textmönstret. I Sydsvenska Dagbladets textformulär ska jubilarernas namn, adress, födelsedatum, födelseort, titel eller yrke, arbetsplats och bakgrund uppges, och följande frågor besvaras: Vad gör du nu? Intressen eller hobby? Vad vill du mer berätta om dig själv?

Av formuläret och texterna i tidningarna framgår att vissa uppgifter är obligatoriska, som namn, ålder och hemort. Beroende på hur fylligt jubilarerna skriver skapar familjeredaktören sedan en kortare eller längre notis med utgångspunkt i de inlämnade uppgifterna. De kvinnliga jubilarerna eller närstående till dem lämnar uppenbarligen inte lika många och fylliga uppgifter till notiserna som män eller deras närstående. Kvinnorna vill synas men bara lite grann. Vad det beror på kan diskuteras. Kanske lär sig kvinnor av den rådande samhällsordningen att det är passande att märkas men inte för mycket om man är kvinna.

Familjesidan är som tidigare nämnts en arena där redaktionella och icke-redaktionella texter samt yrkesskribenter och lekmän samsas om utrymmet, och just i dessa notiser har båda bidragit med textmaterial. Här har den diskursiva praktiken ändrat sig över tid. För tidningen är det en plikt att publicera men inte längre en journalistisk uppgift, som det var t.ex. på 1940-talet.

Vi ska nu övergå till att se hur två dödsfallsnotiser, båda från 22 januari 1946 gestaltar sig.

Dödsfallsnotiser 1946

C. N. Carlsson †. Förra fabrikören Carl Niklas Carlsson, Visby, har avlidit 84 år gammal.

Han var född i Lojsta på Gotland och vistades från 20-årsåldern under 30 år i Amerika och på Nya Zeeland, där han var verksam som byggmästare. Efter återkomsten till Gotland innehade han i många år ett gjuteri och en snickerifabrik. På senare år levde han för sig själv på Södervärn, där han fördjupade sig i studier och skaffade sig betydande kunskaper på skilda bildningsområden. Han var mycket originell och torde i sin religiösa tro stått buddhismen nära. Närmast sörjes han av en syster i Lojsta. (SDS 22.1.1946)

Anna Hjärne †. Fru Anna Hjärne, maka till regeringsrådet Karl-Gustaf Hjärne, Djursholm, avled i söndags.

Den avlidna var född i Leksand 1892, dotter till hemmansägaren Skräddar Lars Larsson och hans maka, född Andersdotter. Närmast efterlämnar hon förutom maken en son och tre döttrar samt syskon. (SDS 22.1.1946)

Strukturen i dessa dödsfallsnotiser påminner om den som finns i födelsedagsnotiserna från 1946. Notisen om mannen är längre och handlar om hans yrkesliv men också hans privatliv, såsom att han levde "för sig själv på Södervärn", en stadsdel i Malmö. Vi kan notera att det finns värderande omdömen om honom: "skaffade sig betydande kunskaper på skilda bildningsområden. Han var mycket originell och torde i sin religiösa tro stått

buddhismen nära". Det sistnämnda var vid denna tid förmodligen så ovanligt att det var värt ett omnämnande.

Notisen om kvinnan omtalar enbart civilstånd, makens namn och titel, hemort, i detta fall Djursholm, födelseort och släktskapsförhållanden till de efterlämnade. I notisen finns ingen beskrivning av hennes verksamhet eller egenskaper. Förmodligen är uppgifterna i texten lånade från en Stockholmstidning. Textlån mellan familjeredaktioner är legio och sker rutinmässigt. Här har personernas hemort påverkat texternas längd och hur texterna utformats. Det vill säga notisen om mannen har lokal anknytning och är därför längre och utförligare, medan den om kvinnan inte har det och därför är kort och saklig. Men faktum kvarstår: Det är den kortare texten som skrivs om kvinnan.

Dödsfallsnotiser 2000-talet

Nedan presenteras två dödsfallsnotiser från 2003 och 2004.

Värner Råsne har avlidit

Folkskollärare Värner Råsne, Malmö, har avlidit i en ålder av 92 år.

Han var född i Stenbrohult 1912. Värner Råsne avlade folkskollärarexamen i Växjö 1936 och tjänstgjorde i sin hemförsamling åren 1937-1939 och sedan 1940 i Malmöskolor.

Hans närmaste anhöriga är maken Annalisa, dottern Evalisa, Älmhult, och sonen Sven, Malmö, med familjer samt syskon. (Smp 18.8.2004)

Denna notis följer ett känt och gammalt mönster med titel, namn, hemort, ålder. Därefter en kort levnadsbeskrivning i form av en meritförteckning och slutligen anges namnen på de anhöriga. Texten är förmodligen redaktionellt skriven. Eventuellt är detta en återbrukstext från en publicerad födelsedagstext med anledning av mannens 90-årsdag, som inte är så långt tillbaka i tiden. Det är brukligt att fräscha upp och återanvända texter på detta sätt på familjeredaktionerna.

Den andra notisen är över en kvinna.

Kerstin Söderström, Knislinge

Kerstin Söderström, 59 år, Knislinge, har avlidit. Hennes närmaste är maken Ove, barn, barnbarn, mor och syskon.

Hon var född i Vikmanshyttan i Dalarna och kom tidigt till Uppsala. Därifrån flyttade hon till Skåne och Eslöv 1979. Sedan till Bara och därefter till Malmö där hon drev Lilla Caféet på Stora Nygatan. Från Malmö flyttade Kerstin Söderström sedan till Kristianstad och Knislinge. (SDS 1.8 2003)

I denna notis kommer först det vanliga: namn, ålder, hemort och anhöriga. Men i andra stycket har fokus hamnat på alla kvinnans flyttar. Notisen berättar att hon var från Dalarna, drev ett kafé, men framför allt att hon flyttade många gånger i sitt liv. Texten framstår som torftig; det gäller både beskrivningen av kvinnans liv och språket i texten. Den verkar inte vara redaktionellt skriven, utan bygger troligen på insänt material från en närstående utan skrivvana eller möjligen på en rutinmässig telefonintervju som redaktionen gjort med en närstående till den döda.

Nedan ska vi studera två nekrologer. Överlag är nekrologer längre och har ett personligt anslag eftersom det tillåts av redaktionerna och skribenten vanligen känner den som hyllas. Men i nekrologer som bygger på insänt material är det ändå tidningarna som ger ramarna för hur texten får se ut genom direkta anvisningar, åtminstone i större tidningar. I SDS ser de ut på följande vis:

"Sakliga minnesord

Skicka gärna in kort hållna och sakliga minnesord över avlidna för publicering på familjesidan. De skall vara undertecknade med för- och efternamn. Bifoga telefonnummer." (SDS 4.6.2004)

Det första exemplet på en nekrolog är undertecknad av några väninnor till den döda. [3]

Nekrologer 2004

Solveig Stenberg

Siffersinnad ekonom

(1) Solveig Stenberg, född Wolff, har avlidit efter en längre tids sjukdom, 60 år gammal. Hennes närmaste är maken Karl-Gunnar (KG), sonen Kalle och Anna Stenberg, KG:s dotter i ett tidigare äktenskap, samt hennes barn Matteo och Evelina.

(2) Solveig Stenberg föddes i Stockholm, där hon tog handelsstudenten vid Frans Schartaus gymnasium. Efter studentexamen arbetade hon ett år som sekreterare i Hamburg. Åter hemma i Stockholm innehade hon olika vikariat, bland annat på Sparbanksföreningen. Det var Solveig Stenbergs intresse för siffror och hennes kunskaper i bokföring och ekonomi som styrde hennes yrkesval. År 1969 blev hon fast anställd som kamrer på Telefon & Signal, där hon arbetade fram till 1979, då sonen Kalle föddes. Hon var hemma med honom några år men började sedan arbeta igen, först på Mostek och sedan på Hellermann Tyton i Järfälla, där hon var anställd vid sin död. Även där arbetade hon med ekonomi.

(3) Solveig var en i vårt "tjejäng", och vi har haft mycket kul ihop under de 30-35 år vi har känt varandra och delat varandras sorger och glädjeämnen.

(4) Men nu finns vår fina, vackra och stiliga väninna inte mer. Cancern, som hon kämpade så tappert mot, tog till slut henne ifrån oss. Även om dödsbudet var väntat drabbade det oss tungt och smärtsamt just när sommaren var som vackrast och just när de flesta av oss var på semester någon annanstans än där Solveig var.

(5) Bakom Solveigs något reserverade framtoning fanns en vänlig, varm och omtänksam människa och en lojal vän. Solveig besatt dessutom en ovanlig psykisk styrka, som kom till uttryck inte minst under sjukdomstiden. Lugnt och sakligt informerade hon omgivningen om sjukdomsförloppet. När vi, hennes väninnor, blev ledsna över att behandlingen inte hade hjälpt fick hon dåligt samvete för att hon hade gjort oss ledsna! Solveig bevarade inte bara sin mentala styrka utan också sin skönhet in i det sista. Vår Solveig var en helt igenom vacker människa, både till det yttre och inre. Det är sådan vi kommer att minnas henne.

Ewa E Blixt, Majvor Holmgren, Marianne Kristoffersson, Dagmar Schenker (DN 16.8.2004)

Textens struktur följer ett schema (jfr Labov 1972:363-370, Toolan 2001:148-161), där makrostrukturen kan skisseras på följande sätt. Först kommer en sammanfattning (abstract) i rubriken. Stycke (1) berättar om kvinnans sjukdom, död och närstående (orientering). Stycke (2) handlar om hennes skolgång och yrkesliv (komplikation). Stycke (3) berör varför detta är intressant samt kvinnornas nätverk och vänskapsrelation (värdering). Stycke (4) behandlar vad som händer nu (resultat) och stycke 5 är en fördjupning av berörda aspekter (upplösning och värdering). Sista meningen utgör codan: "Det är sådan vi kommer att minnas henne". Därefter följer skribenternas namn. Största delen av texten fokuserar privatlivet, stycke (1) och styckena (3-5). Dessa partier är skrivna med engagemang och känsla som kommer till uttryck i många positivt värderande omdömen, främst i sista och näst sista stycket, t.ex. "nu finns vår fina, vackra och stiliga väninna inte mer".

Den andra nekrologen är skriven av en arbetskamrat till den döde. Texten har ett personligt anslag men ett annat perspektiv än föregående text.

Lennart Ekelund har avlidit som tidigare meddelats.

(1) Lennart Ekelund anställdes 1973 som direktör i dåvarande Bankinspektionen med placering på dess kreditavdelning. Han hade då avslutat en karriär inom banksektorn.

(2) Med sina gedigna insikter i bankarbetet blev Lennart en värdefull förstärkning av inspektionens personal. Kreditavdelningens huvudsakliga ansvarsområde var då övervakning av kreditinstitutens kreditportföljer, något som ställde stora krav på kunskaper om kreditbedömning och om näringslivets utveckling i syfte att kunna bedöma de risker som instituten kunde utsättas för. Samtidigt innebar bankernas etableringar utomlands och

samarbetet med tillsynsmyndigheter i andra länder ett helt nytt verksamhetsområde för kreditavdelningen.

(3) Det var alltså en turbulent tid som började under Lennarts första år i inspektionen med en hel del nya arbetsuppgifter att sätta sig in i och Lennart grep sig an arbetet med stor entusiasm. Lennart visade sin förmåga att snabbt axla de nya arbetsuppgifterna. Han hade också ambitionen att dela med sig av sina insikter och blev ett starkt stöd för sina medarbetare. Även i mindre formella sammanhang hade Lennart förmåga att sprida glädje och trevnad omkring sig och till det bidrog hans starka intresse för konst och musik.

(4) Vi som samarbetade med Lennart kommer att minnas honom som en gediget kunnig kollega och som en verklig gentleman.

Stig Danielsson (DN 12.8.2004)

Texten följer i stort samma textstruktur som den föregående med abstract i rubriken och första meningen, orientering i stycke (1), dock utan att nämna den dödes anhöriga. I stycke (2) följer händelsekedjan, komplikationen och stycke (3) har en värdering: "grep sig an arbetet med stor entusiasm ... att snabbt axla de nya arbetsuppgifterna". Texten avslutas med en coda med värdering och därefter följer skribentens namn. Till skillnad från nekrologen om kvinnan uppehåller denna sig mest vid den hyllades verksamhet på arbetsplatsen på ett uppskattande sätt. Texten kan vara svår att ta till sig för en oinsatt som inte kan förväntas förstå den i en djupare mening eftersom den innehåller en del fackord, t.ex. "kreditinstitutens kreditportföljer ... tillsynsmyndigheter i andra länder".

Karriärbeskrivningen genomsyrar i stort sett hela texten, och privatlivet berörs bara kortfattat i en enda mening: "Även i mindre formella sammanhang hade Lennart förmåga att sprida glädje och trevnad omkring sig och till det bidrog hans starka intresse för konst och musik".

Att dessa två nekrologer skiljer sig åt kan delvis ha med skribentperspektiv att göra. I första texten skriver väninnor och därför kommer privatlivet i förgrunden. I den andra skriver en arbetskamrat och då hamnar yrkeslivet i fokus. Men det är kanske bara en del av förklaringen. En annan kan vara att i den första skriver kvinnor om en kvinna och i den andra skriver en man om en man. Kanske är det så att kvinnor och män har olika uppfattning om vad som bör stå i en nekrolog.

Textschemat över hyllningar skulle på ett tentativt sätt kunna skisseras på följande vis:

1. Abstract: introduktion av huvudhändelsen födelsedag, dödsfall
2. Bakgrundsorientering: namn, ålder, hemort, ev. släktingar
3. Händelsekedja: levnadslöpp, meritförteckning
4. Värdering: nätverk, relationer till andra människor och institutioner
5. Ev. fördjupning av berörda aspekter: episod (anekdot) ur den hyllades liv
6. Resultat: vad händer nu? Vi hyllar, firar eller sörjer
7. Avslutning (coda), upplösning eller värdering: hur högtidsdagen firas alt. vem som sörjer

De undersökta texterna brukar åtminstone innehålla två eller flera av följande element (jfr Labov 1972:363-370, Toolan 2001:148-149). Texterna kan strukturellt byggas upp av narrativa, deskriptiva, explikativa sekvenser som i sin tur innehåller propositioner. Om de diskuterade texternas makrostruktur ska kategoriseras som narrativ eller deskriptiv är svårt att avgöra eftersom det oftast finns inslag av både berättelse och beskrivning i texterna. En slutsats som jag kan dra är att det generellt sett finns fler deskriptiva sekvenser i texter om kvinnor och fler narrativa sekvenser i texter om män.

Avslutningsvis vill jag presentera en annorlunda nekrolog:

MINNESORD

Anders Lindblad, Lund

Konstnär såg livets absurditet

Konstnären och reklammannen Anders Lindblad, 59 år, Lund, har avlidit. Hans närmaste är barnen Jonas och Karin.

Anders Artist – blott alltför väl minns vi nu hans anekdot om hur han för något decennium sedan, boende på Filippavägen, trodde sig ha fått ett allvarligt hjärtfel och därför ringde efter en taxi för att uppsöka vård. När han under plågor asat sig in i bilen, där en honom inte obekant chaufför visade sig sitta vid ratten, beordrade han omedelbar transport till akuten. Föraren övervägde situationen och ställde efter något ögonblick den berömda frågan "Grand eller Storkällaren?" Efter övertalning lyckades Anders få honom att köra till lasarettet. Det hela visade sig vara ett skrämskott.

Den här gången var det på riktigt och i skymningsvinden kan vi om vi lyssnar noga höra Anders på sin helsingborgska travestera: "Ryktet om min död är inte det minsta överdrivet." Nådd av dödsbudet den första april råkade någon av oss en kort stund i beråd om sanningshalten.

Anders förlorade oss för tidigt. Obetänksamt hade vi räknat med honom länge än som understrykare av livets absurditet, betonare av den intellektuella livshållningen och inte minst som dramatiskt rollgestaltande berättare. Anders behärskade både gyckleri, jazztrumslageri, måleri och skrivet ord. Det sista kanske av störst nytta inom hans på senare år lyckosamma verksamhet som ad i hälftenägt företag, World Wide Advertising, Malmö.

Claes Wahlöö

förlorade vänner (SDS 4.6.2004)

Detta är en ovanlig nekrolog som är skriven för att hylla men också för att underhålla. Den har inte mycket av den traditionella biografien över sig, som vi sett exempel på ovan.

Personen som hyllas framtonar som kul och excentrisk. Dessutom har texten skönlitterära stildrag och är påfallande välskriven. Så här avvikande från den vanliga mallen kan ibland nekrologer om män se ut, men sällan nekrologer om kvinnor. Texten ovan ligger inom den tradition som finns i *The Daily Telegraph Book of Obituaries. A Celebration of Eccentric Lives* av Hugh Messingberd (1995). Messingberd är en brittisk familjeredaktör som samlat roliga och småelaka nekrologer och givit ut dem i antologier. Texterna i dessa framstår som regelrätt underhållningsläsning.

Avslutande sammanfattning

Sammanfattningsvis kan sägas att familjesidan är en hierarkisk och förhållandevis manligt dominerad diskurs (jfr Stuart 1999:148), och genus i texterna konstrueras för det mesta på ett häpnadsväckande traditionellt sätt fortfarande. Det finns alltså en uppdelning i offentligt och privat, känsla och förnuft, där kvinnors liv skrivs som om de företrädesvis utspelade sig i den privata sfären med en betoning av deras inre liv och relationen till andra, medan mäns liv skrivs som de utspelade sig i en förnuftsbasead offentlighet. Texterna om kvinnor fokuserar på *hur* de hyllade är och texterna om män på *vad* de är. Kvinnor får stå tillbaka för män i texterna; detta gäller både volymmässigt och stilmässigt, eftersom studien visar att texterna om män för det mest är längre, informationstätare och stilistiskt elegantare.

Perspektivet i texterna är beroende av vilken relation skribenten har eller har haft till den person som skildras. Texterna kan vara opersonliga eller sakligt neutrala men också personliga, affektiva och skrivna med mycket engagemang. Men texterna på familjesidorna har alltid en viss grad av formalitet annars hade de inte publicerats. Detta har med textsamspel och normsamspel att göra.

Det är viktigt att komma ihåg att bilden av verkligheten i en tidningstext och verkligheten i sig inte är identiska, men också att den redigerade verkligheten i våra medier trots allt påverkar vårt tänkande. Att det ser ut så här på familjesidan har att göra med tidningarnas texttraditioner, skribenterna, mottagarna och samhället i stort. Även om de enskilda texterna skildrar individer så är det gemensamma att både kvinnor och män framstår som kategorier, och dessa kategorier blir synliga först vid en analys av många texter. Då först framträder mönstret tydligt.

Svaret på frågan om familjesidan speglar den kvinnliga underordningen i samhället kan

tvvecklöst besvaras med ett ja. På samma gång reflekteras tydligt i detta nyhetsutrymme en manlig överordning. Familjesidan speglar verkligheten såtillvida att män och mäns liv uppenbarligen anses mer värda att berätta mycket om. En annan förklaring till att det ser ut som det gör är att tidningarna har uppmuntrat skildringar av personers plats i det offentliga livet. Som världen sett ut och fortfarande ser ut blir då texter om män med nödvändighet fler och längre eftersom män finns och syns mer i det offentliga än kvinnor. Män anses på ett mer eller mindre medvetet plan viktigare. Men någon borde också ha opponerat sig mot denna ordning. Tidningarna publicerar trots allt vad konsumenterna betalar för att läsa. Analysen säger således något viktigt om den förhärskande synen på kvinnligt och manligt i texterna, hos skribenterna men även hos läsarna.

© [Gunilla Byrman](#)

Litteratur

Byrman, Gunilla & Hultén, Britt (2003): "Varför många företagsledare bär damunderkläder": Diskussion om genus och sakprosa." I *Teoretiska perspektiv på sakprosa*, red. Boel Englund & Per Ledin. Lund: Studentlitteratur.

Byrman, Gunilla (2002): "Mångkulturellt och harmoniskt på familjesidan?" I [HumaNetten nr 11](#), (2004-09-27), Institutionen för humaniora, Växjö universitet.

Fairclough, Norman (1992): *Discourse and social change*. Cambridge: Polity Press.

Hellspång, Lennart & Ledin, Per (1997): *Vägar genom texten. Handbok i brukstextanalys*. Lund: Studentlitteratur.

Hirdman, Yvonne (1988): "Genussystemet - reflexioner kring kvinnors sociala underordning". I: *Kvinnovetenskaplig tidskrift* nr 3. S. 49-63.

Hirdman, Yvonne (1998): "Kvinnorna i välfärdsstaten". I: *Kvinnohistoria. Om kvinnors villkor från antiken till våra dagar*. Stockholm. S. 203-218.

Labov, William (1972): *Language in the Inner City*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.

Stuart, Allan (1999): *News Culture. Issues in Cultural and Media Studies*. Buckingham, Philadelphia: Open University Press.

Toolan, Michael (2001): *Narrative a Critical Linguistic Introduction*. Second edition. Routledge: London and New York.

[1] Följande 10 dagar har excerperats:

Dagens Nyheter: 29, 31 juli, 1, 2, 4, 6, 7, 9, 10, 11 augusti.

Sydsvenska Dagbladet: 28, 29, 30 juli, 2, 3, 4, 6, 7, 8, 9 augusti.

Smålandsposten: 28, 29, 30, 31 juli, 3, 4, 5, 6, 7, 9 augusti.

[2] Siffrorna ger en indikation om hur det ser ut. Men förmodligen är män generellt sett överrepresenterade i högre grad. På Dagens Nyheters webbplats var nekrologerna skrivna under augusti i år 78 % för män och 22 % för kvinnor.

[3] Siffrorna inom parentes i texterna nedan har jag satt dit för att särskilja styckena.

Ynglingatal. Nya perspektiv på en kanske gammal text

Av Hans Hägerdal

[Länk till presentation av Hans Hägerdal](#)

I svensk historiografi finns det en kategori av material som numera sällan kommer till användning. Sedan ungefär ett halvsekel tillbaka har den fornvästnordiska litteraturen och den svenska akademiska historieskrivningen bjudit varandra farväl och gått skilda vägar efter ett intimt samröre på cirka tre sekler.^[1]

Förvånande är detta inte. Det svenska historikerskrået har raskt travat fram i tiden och fattar numera vanligen posto någonstans på 1800- och 1900-talet där rikedomen på källmaterial förbjuder de fantasifulla utflykter som fornnordiska ämnen gärna för med sig. Historievetenskapen har sedan ungefärligen 1960-talet antagit utmaningen från samhällsvetenskaperna och sökt sig till nutidsrelevanta ämnen. Det finns också en metodisk sida av saken. De kraftfulla weibullianska källkritiska rallarsvingar som riktades mot sena, legendariska och obskyra pseudokällor till svensk historia har på det hela taget stått sig väl in i postmodern tid. Frågan är om inte de postmoderna tacklingarna har varit än tuffare. Positivistiskt anfäktade weibullianer ville finna de historiskt säkrade byggstenarna genom att rensa ut det fornnordiska skräpet, och bygga metodiskt säkra slutsatser utifrån detta. Idag går kritiken snarast ett steg längre med insikten om att även samtida eller nära samtida författare till en händelse är starkt styrda av sin kulturella hemvist.^[2]

Material på poesi och prosa som nedtecknades på Island eller ibland Norge under hög- och senmedeltiden omtalar ganska ofta svenska förhållanden och borde rimligen kunna användas till någonting; frågan är bara till vad. Där de omtalar historiska förhållanden som ligger längre än något sekel tillbaka är de svåra att lägga till grund för en historisk rekonstruktion. Det är inte heller säkert att de kan användas för att belysa kulturella och geografiska förhållanden i Sverige i författarnas samtid eftersom det trots allt var en bra bit mellan Island och Sverige. Förvisso kan de fornvästnordiska texterna utnyttjas för att analysera omvärldens syn på medeltidssvenskarna, men det blir en ganska mager reträttpost.

Problemen blir än större då man betänker att framför allt det poetiska stoffet ofta är odaterbart. Eddadiktningen har åkt fram och tillbaka i tiden allteftersom de filologiska greppen och trenderna skiftat. För närvarande tycks den stora massan av eddadikter höra hemma i tiden efter kristnandet i Norden, vanligen på 1100- och 1200-talen. Dikter som *Hávamál*, *Rígsthula* och *Bjarkamál* placeras av försiktiga moderna filologer långt efter den vikingatid där de tidigare troddes höra hemma.

Det finns emellertid en kategori som fortfarande ses som användbar för äldre nordisk och i någon mån även svensk historia. Det gäller skaldediktningen. I de isländska sagorna, inte minst hos klassikern Snorre Sturlasson, citeras dessa skaldeverser flitigt och används ofta som en sorts stöd för det sagaskrivaren berättar: Titta här, redan samtida skalder upplyser oss om att det förhöll sig just så och så. Skaldedikterna är konstfärdigt hopsatta efter invecklade metriska regler och kan därför ofta "avslöjas" som sentida om de skulle vara illa traderade. De fungerar i de flesta fall som lovpris som diktas till ära för en hövding eller furste, och det framgår av dikterna att föremålet för prisandet förväntas ge en frikostig lön för diktarmödan. De skaldedikter som citeras i sagorna anknyts normalt till en viss skald och till en specifik historisk händelse som alltså i bästa fall kan dateras precis på året.

Exakt vad som är skaldeposesi är en smula oklart. Det kan enligt en definition ses som den

poesi som skiljer sig från den eddiska och från *rímur* (rimmade berättelser). Vanligen innehåller skaldedikterna kenningar, det vill säga poetiska omskrivningar, vilket gör att de ofta blir så komplicerat sammansatta att, för att citera Frans G. Bengtssons *Röde Orm*, föga av dess innehåll kan förstås.^[3] Så är till exempel "dalfiskens bädd" en omskrivning för guld, eftersom dalfisken är den fjälliga varelsen som slingrar omkring i dalen, i detta fall en drake, och drakar ruvar som bekant på guld. Längden på skaldedikterna varierar kraftigt, från enstaka bevarade strofer till omfångsrika alster med tjugotals strofer eller mer.

Enligt den vanligen etablerade kronologin härrör de äldsta skaldedikterna från kanske slutet av 800-talet. Relativt mycket stoff finns bevarat från den senare delen av vikingatiden, 900- och 1000-talen, och inte så lite från senare tid, 1100- och 1200-talen. Uppenbarligen förekom det under 1100-talet ett uppvaknat antikvariskt intresse där isländska skaldar satte ihop långa dikter som *Norges konungatal* och *Krakumál* i gammal stil.

Till den äldre kategorin hör enligt den traditionella uppfattningen *Ynglingatal*, en dikt på versmåttet *kviduhátt*. Den består av 90 så kallade helmingar, det vill säga halvstrofer.^[4] Det rör sig om en konstfärdig produkt, full av kenningar och mytiska anspelningar. Som upphovsman utpekades en Tjodolf av Hvin, en norsk poet som anges ha verkat på Harald Hårfagres tid, alltså i slutet av 800-talet eller början av 900-talet. Det som gör *Ynglingatal* till en mycket speciell text, vars innehåll diskuterats i det oändliga, är den centrala rollen den har i norsk och i tidigare svensk historieskrivning. Dikten utgör en räckta av kungliga nekrologer - dödsnotiser - som i sitt bevarade skick spänner över tjugosju led. Vanligen uppfattas den som en genealogi så att vi får tjugosju generationer kungar vilka har svensk respektive norsk anknytning. De första tjugoen leden har uttalat svensk hemvist under det att de sista sex hör hemma i Vestfold i södra Norge. Den allra siste, Ragnvald Hederhög, är inte död än när dikten skrevs, och stroferna som lovsjunger honom ansluter sig till den gängse skaldiska panegyrik som vi har så många exempel på. Det är uttryckligen till Ragnvald diktaren riktar sitt verk, som alltså tycks avhandla furstens alla förfäder i tjugosex led.

Ynglingatal finns bevarad i 1200-talskrönikan *Norges kungasagor* eller *Heimskringla* som traditionellt tillskrivs Snorre Sturlasson - en uppgift som dock är sen, från ca 1600.^[5] Dikten bildar stommen för *Heimskringlas* berättelser om Ynglingaätten som så småningom vandrade västerut till Vestfold och gav upphov till den medeltida norska kungaätten. Harald Hårfagre, den påstådda norske riksenaren, nämns inte i dikten, men enligt traditionen var han kusin till Ragnvald Hederhög.

Allt detta har inte onaturligt väckt svenska och norska historikers, filologers och arkeologers intresse. Versioner av ynglingagenealogin har varit kända i Sverige sedan åtminstone 1300-talet och inorporerades i medeltida och senare svenska kungalistor. Detta så mycket mer som inhemska svenska traditioner inte går längre tillbaka än Erik Segersäll och Olof Skötkonung. Arkeologer som Birger Nerman och Sune Lindqvist och filologer som Elias Wessén och Adolf Noréen uppehöll sig med förkärlek vid *Ynglingatal*. Även en källkritiskt hårdkokt historiker som Curt Weibull använde dikten som vetenskapligt tillhugge i vissa av sina tidiga studier.^[6]

Allt det här har naturligtvis bleknat i strålgång under det kritiska 1900-talet. I nyare svenska historieverk brukar *Ynglingatals* kungalista omnämnas kort med kommentaren att stoffet är alltför opålitligt för att kunna användas till särskilt mycket. Norrmännen har varit något mer ihärdiga i sitt intresse för *Ynglingatal* eftersom de sex sista leden i räckan tycks peka på hur ett vestfoldskt rike utvecklas i Syd norge, som sedan expanderar till ett större norskt välde under Harald Hårfagre ca 900.

Det kan tyckas gott och väl, men även för skaldediktningens del har den moderna historiska och filologiska vetenskapen ibland sina dubier. Vad man vanligen tidigare har tagit för givet på ett slentrianmässigt sätt har varit att *Ynglingatal* verkligen är ett alster från sent 800-tal eller tidigt 900-tal.

Egentligen har det inte alltid tagits för givet. Det pågick för något sekel sedan en ganska livlig debatt om vilken ålder man kunde tillmäta dikten, med betydande lärdomsgiganter som Sophus Bugge och Henrik Schück inblandade. Det fanns de som menade att dikten kunde vara något århundrade yngre än den vanligen tänktes vara, kanhända påverkad av keltiskt, irländskt kulturgods.[\[7\]](#)

Den här debatten lade sig så småningom. En svensk, Walter Åkerlund, utgav 1939 en mycket samvetsgrann studie över Ynglingatal där han menade att dikten faktiskt var gammal.[\[8\]](#) Det fanns inga övertygande belegg för ett senare datum, men däremot fanns filologiska skäl som pekade på en tidig datering - versfötterna gjorde intryck av att vara tidiga. Det fanns också ett tungt historiskt argument. Det är nämligen så att det existerar en dikt *Háleygjatal* som är fragmentariskt bevarad men som tycks ha varit en relativt andefattig efterbildning av Ynglingatal. Precis som Ynglingatal innehöll *Háleygjatal* (liksom senare Norges konungatal) från början tjugosju led (3 x 3 x 3) och vissa formuleringar tycktes vara övertagna från Ynglingatal. *Háleygjatal* ska ha diktats till ära för Hákon Jarl, norsk härskare i slutet av 900-talet, för att ära hans förfäder, och Ynglingatal måste då vara äldre.

Den här uppfattningen kom att bli rådande.[\[9\]](#) Forskningen tenderade dessutom att tona ner frågeställningar rörande den äldsta medeltiden. Den gamla filologiska tradition som fanns på svensk mark började urholkas i andra hälften av 1900-talet, av orsaker vi inte närmare kan gå in på här. En av de fåtaliga akademiska forskare som tog upp Ynglingatal under denna tid var en tysk forskare, W. Baetke (*Yngvi und die Ynglinger*, Berlin 1964). Baetke använde sig av dikten för att komma åt den klassiska stridsfrågan om det sakrala kungadömet, alltså problemet huruvida kungen i det gamla fornnordiska samhället kunde betraktas som gudomlig. Baetke menade att så inte var fallet. Han visade att de dödsscener som spelades upp i Ynglingatal var rent jordiska trots de mytologiska hänvisningarna i dikten. Senare isländska traditioner ville visserligen låta ynglingarna härstamma från gudarna Njord och Frej, men deras vittnesbörd var sena och kunde förklaras som lärd konstruktion.

En något senare forskare, svensken Lars Lönnroth, förde i en artikel från 1986 fram åsikten att Ynglingatal inte ens var en lovdikt.[\[10\]](#) Han menade att flera av kungarna i räckan i själva verket dog en neslig, deklasserande död. En omkommer till följd av en dryck, en får en segelbom i skallen, en offras av sina egna undersåtar etc. Det var alltså något egenartat med diktens tillkomst - kanske hade den ett helt annat syfte än att lovprisa en furstes förfäder.

Så stod sakernas läge när 1990-talet gick in. Få personer försökte på ett vetenskapligt sätt göra något nytt av Ynglingatal som för övrigt var minerad mark. Frågan om diktens betydelse sågs antagligen som lite förlegad av historikerskrået och torde lätt ha renderat sina uttolkare en stämpel som oseriöst fantasifull. Stoff av detta slag lämnades åt amatörhistoriker och amatörarkeologer, exempelvis av Västgötaskolans märke.[\[11\]](#)

I den här situationen utkom 1991 en innehållsrik avhandling av norrmannen Claus Krag, *Ynglingatal og Ynglingesaga: en studie i historiske kilder* (Oslo 1991). Det var en bok som kom att väcka stor och berättigad uppmärksamhet. Claus Krag hade redan gjort sig känd som en ikonoklastisk historieforskare som gått hårt ut mot den hävdvunna uppfattningen att Norge från ca 900 skulle regerats av en sammanhängande Hårfagredynasti. Istället, menade Krag, rörde det sig om en succession av obesläktade hövdingafamiljer som tog makten och i senare historieskrivning inrangerades i en dynasti.

Med sin bok *Ynglingatal og Ynglingesaga* fortsatte han att provocativt utmana äldre historiska konventioner. Han menade att när man bedömde en text som Ynglingatal fick man ta hänsyn till den intellektuella miljö som fanns på Island på 1100-talet, strax innan Heimskringla skrevs. Gjorde man detta fick man förvisso en ny bild av Ynglingatal som historiskt dokument. Dikten var i högsta grad intressant, men *inte* som vittnesbörd om forntida svenska eller vestfoldska kungar utan som en högmedeltida genealogisk

rekonstruktion från 1100-talet, innemot 1200. Därmed föll den norska uppfattningen om Norges tidiga vikingatid platt till marken. Kungarikets utsprung i Vestfold var inget annat än en sen konstruktion: historien fick skrivas om.

Hur kunde då Krag vara så säker på detta? Jo, han ansåg sig kunna visa på anakronismer i Ynglingatal som gjorde det omöjligt att dikten kunde vara från ca 900. Dessa anakronismer var av klassisk antik och kristen härkomst, saker som inte rimligen kunde vara kända för en hednisk vikingatida publik. En sådan anakronism var fyrelements läran med rötter tillbaka till den grekisk-sicilianske filosofen Empedokles på 400-talet f.Kr. Tittar man på de fyra första leden i ynglingaräckan så dör var och en av furstarna en död förknippat med ett specifikt element. Den förste, Fjolner, dör av en dryck, den andre, Sveigder, trollas in i en sten, näste man, Vanlande, stryps av maran och dör alltså till följd av brist på luft, och Visbur bränns inne av sina egna söner. Sålunda är vatten, jord, luft och eld orsak till deras hädanfärd. Eftersom Krag tror att fyrelements läran inte kan ha varit känd i det fornnordiska samhället så måste dikten vara ung.

I samma riktning pekar en tendens till historiserande av mytologiska element, euhemerism, som kan spåras i dikten. Detta betyder så mycket som att gudomligheter tänks ha varit verkliga människor en gång i tiden och efter sin död ha åtnjutit gudomlig dyrkan. Nu har just de fyra första namnen i ynglingaräckan en gudomlig koppling. Fjolner, Sveigder och Visbur tycks vara omskrivningar av guden Oden, och Vanlande är ingen mindre än Frej. I anslutning till den tidigare Baetke kan då Krag hävda att även om dessa namn är mytiska så är händelserna rent jordiska, och detta ansluter till den euhemerism som vi finner på flera håll i tidigmedeltida kristen lärdom, men alltså inte i fornnordisk tradition.

För att ytterligare bestyrka sin omdatering går Krag igenom dikten i detalj och jämför den med Heimskringlas prosatext och med andra högmedeltida texter. Han finner då att det finns en nära överensstämmelse mellan dikten och Heimskringla, så att dikten inte alls tycks ha känts svårförståelig eller främmande för 1200-talsförfattaren till Heimskringla. Detta tyder förstås också på ett ungt datum.

Hur har då ynglingatraditionen uppstått? Enligt Krag är det mycket i sammanhanget som pekar tillbaka till Are Frode i början av 1100-talet - den lärdomsgigant som systematiserade så mycket historisk kunskap på Island. Han kompilerade uppenbarligen en ynglingagenealogi vilken kan ha varit hopplockad av legendariska namn som fåtts från flera olika håll - med verklig historia har dessa namn föga eller intet att skaffa. Denna räcka användes någon gång under 1100-talet eller framåt 1200 som underlag för dikten Ynglingatal.

Ammunition för denna hypotes finner Krag i det sätt på vilket vestfoldkungarna, de sex sista leden i kungaräckan, skildras. I sporadiska 1100-talskällor associeras dessa kungar egentligen inte med Vestfold utan snarare med Oplandene, ett annat norskt fylke. Det verkar alltså som om Vestfold kommer in först i sent 1100-tal, som en föreställd bas för Norges äldsta kungaätt. Anledningen till denna historiografiska-geografiska förändring är tydligen 1100-talets politiska konstellationer som gjorde det önskvärt att peka ut Vestfold som urcentrum.

Någon historisk räcka kungar av Oplandene är det dock inte fråga om. Personerna i Ynglingatal, Gudröd Vejdekonung, Olaf Geirstadalf och så vidare, har inlånats från annat håll. Gudröd är ingen mindre än den bekante danske kung Godfred (död 810), under det att Olaf kan likställas med en sjökung som etablerade sig på Irland under perioden 852-71.^[12] Egentligen är det först med Harald Hårfagre som en historiker har tillräckligt med kött på benen för att dra välgrundade slutsatser om Norges historia.

Krags djärva tes väckte stor uppståndelse i forskarvärlden, och många tog upp den kastade handsken. På det hela taget kan man se en skillnad mellan filologer och historiker här. Filologer var tämligen skeptiska till Krags omdatering av Ynglingatal under det att flera historiker uttalade sig positivt - Peter Sawyer, Niels Lund med fler. Det man framför allt

riktade in sig mot i sin kritik var att Krag måste pressa sitt stoff riktigt ordentligt för att få hypotesen att gå ihop. Varken fyrelementsläran eller euhemerismen var speciellt framträdande eller tydliga - Krags tolkning verkade helt enkelt krystad. Dessutom verkade det förvånande att sådan lärd bjässe som Heimskringlas författare inte insåg att den dikt han citerade var tillkommen i hans egen livstid snarare än tre sekler tidigare. Det finns en liknande dikt från 1100-talet kallad *Norges konungatal*, som är uppbyggd på samma sätt med tjugosju led. Att stilmässigt datera denna är inga större problem eftersom dikten skiljer sig ganska markant från de vikingatida skaldedikterna. Vi skulle alltså med Ynglingatal ha att göra med ett poetiskt alster som inte bara utgav sig för att vara gammalt utan också var förvillande arkaiskt i språk och stil - i så fall ett mästertligt utslag av 1100-talets antikvariska renässans.

Speciellt hade kritikerna svårt att acceptera Krags tolkning med tanke på de sista halvstroforna. Dessa behandlar faktiskt en småkung Ragnvald Hederhög till vars ära dikten är gjord. Om dikten varit en pastisch från 1100-talet, resonerade man, så borde väl sista strofen ha behandlat någon historiskt välkänd figur som Harald Hårfagre och inte den i övrigt okända Ragnvald Hederhög? Krag försökte komma undan problemet genom att påstå att diktaren hade tagit upp en äldre skaldedikt om Ragnvald och lagt denna dikt i slutet av sin nyskapelse, men det kändes mycket långsökt.

Jag kan tillägga att jag själv hade vissa historiskt betingade invändningar mot Krag i en recension för *Historisk Tidskrift* (1994:4). Till exempel nämner dikten ortnamnen Borre och Skiringsal i stroforna om Vestfoldkungarna. De var arkeologiskt viktiga platser under vikingatiden men omtalas inte så mycket senare. En annan invändning är: Var det verkligen så omöjligt att vissa kristna föreställningar var okända på skandinavisk botten före 1000-talet?

Krag går inte närmare in på språkformerna i dikten; han är historiker snarare än filolog. Istället konstaterar han undanlidande att skaldediktningen är svår att datera utifrån språket. Just denna punkt har dock tagits upp av en senare forskare, Christopher D. Sapp.^[13] Han har försökt bemöta Krag genom att göra en språklig jämförelse mellan Ynglingatal och andra skaldedikter på versmåttet *kviduhátt*. Han fäster sig i första hand vid den expletiva partikeln *of* som ibland används som ett förstärkningsord i äldre texter. Han studerar med vilken frekvens *of* förekommer i *kviduhátt* från äldsta tid till 1100-talet. Hans slutsats är att *of* i skaldiska sammanhang hade slutat vara språkligt produktivt på 1000-talet. Här verkar Ynglingatal passa in i den äldre perioden även om den passar in bättre på 900-talet än på 800-talet. Sapp tror inte heller att saken kunde bortförklaras genom att Ynglingatal skulle vara en pastisch som efterbildade äldre språkformer. De språkliga mönstren är alltför tydliga. En studie av olika slags versrader i *kviduhátt*-dikterna ger nämligen liknande resultat: Sapp tycker sig kunna konstatera en utveckling där Ynglingatal hamnar i det äldre skiktet.

Mer intressant än detta är kanske att Krags forskningar har inspirerat till nya friska försök att utnyttja Ynglingatal som kulturhistorisk källtext. Inte mindre än tre nyutkomna avhandlingar har försökt att använda den omstridda dikten för att komma åt frågor kring det tidiga skandinaviska kungadömet. Mot all förmodan har verket tagits upp även av svensk akademisk forskning efter en lång lapsus.

Den första här är norskan Gro Steinsland som i sin fylliga bok *Det hellige bryllup og norrøn kongeideologi* (Oslo 1991) försöker använda Ynglingatal i kombination med vissa eddiska dikter för att finna mytiska föreställningar om kungadömet ursprung. Hon väljer att bortse från Krags omdatering och behandlar fortfarande Ynglingatal som en reminiscens av hedniska föreställningar. Hon fäster sig vid att den högmedeltida isländska traditionen gör den förste av Ynglingatals figurer, Fjolner, till son av guden Frej som i sin tur var gift med jättinnan Gerd. Med hänvisning till eddadikten *Skirnismál* frammanar Steinsland bilden av ett heligt bröllop, ett *hieros gamos*, mellan gud och jättinna, en förening av kosmiska krafter som frambringat den arketypiske urkungen, Fjolner. Detta bröllop kan då sägas symbolisera härskarens förening med det landområde han tillägnat sig. Detta ger

också förklaringen på en företeelse som satt myror i huvudet på flera forskare. Ynglingakungarna dör ofta på ett våldsamt och bisarrt sätt: innebränd av sina söner, hängd i ett halssmycke, strypt av maran, offrad av sina undersåtar för god årsväxt och så vidare. Detta låter sig naturligt förklaras genom blandningen av guda- och jätteblod i kungaätten. Spänningen mellan de kosmiska krafterna leder till de jordiska härskarnas märkliga dödssätt.

Steinslands arbete har väckt stor uppmärksamhet och naturligtvis blandade reaktioner. Onekligen ger hennes tolkning en möjlig mening åt det legendariska stoffet. Men det finns flera aber. Fjolners härkomst från Frej och Gerd nämns ju inte i den bevarade dikten utan förekommer endast i högmedeltida traditioner från 1100- och 1200-talen. Därtill är Skirnismål och eventuellt Ynglingatal produkter som komponerats av kristna diktare, efter vikingatidens slut, och det är svårt att greppa hur mycket de egentligen kan ha vetat om det förkristna kungadömet.

En ytterligare författare som vågat sig in på den gäckande frågan om det tidiga kungadömet är Svante Norr som i sin avhandling *To Rede and to Rown: Expressions of Early Scandinavian Kingship in Written Sources* (Uppsala 1998) går en intressant balansgång mellan arkeologi, historia och filologi. Han förnekar inte att Krag kan ha rätt i ett och annat men hävdar att dikten gott och väl kan ha förändrats efter hand, och att det nuvarande resultatet är ett sammanflickat arbete med tillagda strofer av medeltida kristet märke.

Med utgångspunkt från detta känner han sig fri att dra slutsatser av de kungliga attribut som tilldelas successiva släktled i dikten. Han tror sig i den slutversion vi besitter finna en syn på kungadömet evolution, en utveckling mot kungaskapets perfektion. De första svenska kungagestalterna imiterar gudomliga handlingar. De följande figurerna tycks kännetecknas av successionsstrider och delat kungaskap. De därpå följande sveakungarna beskrivs som krigiska och deras krigiska aktiviteter sträcker sig ofta utanför det egna territoriet. De sista namnen, vestfoldkungarna, är förvisso krigiska men de beskyddar sitt land snarare än anfäller andra, och de definieras genom sin relation till undersåtarna. Norrs studie innehåller mycket annat dessutom: en ingående studie av bilden av Ingjald Illråde i olika traditionslager, en analys av Ansgarsvitans bild av det skandinaviska kungadömet, och en tolkning av den gäckande Sparlösastenen i Västergötland såsom ett dokument om övertagandet av en kungavärdighet. Metodiskt söker Norr göra komparationer mellan det nordiska materialet och den information vi har om de frankiska och anglosaxiska kungarikena. Detta ger en mycket klarare mening åt specifika uppgifter i Ynglingatal, i de äldsta runinskrifterna etc.

En av de senaste forskare som har utnyttjat Ynglingatals möjligheter som källtext är religionshistorikern Olof Sundqvist i boken *Freyr's Offspring: Rulers and Religion in Ancient Svea Society* (Uppsala 2002). Avhandlingen kännetecknas av en oerhörd lärdom, med en käll- och litteraturlista som omfattar nästan femtio tättryckta sidor. Han söker här pumpa det magra källmaterialet på det fornsvenska kungadömet natur, och vilka kontinuiteter som kan ha funnits mellan det hedniska och det medeltida kristna kungadömet. Framför allt är han intresserad av den gamla stridsfrågan om det sakrala kungadömet. Alltså, har kungen i det förkristna germanska-nordiska samhället tänkts som gudomlig eller härstammande från gudarna, och i besittning av speciella metafysiska, speciellt lycko- och årsväxtbringande krafter?

I motsats till Norr är han tvärt avvisande mot Krag. Han menar att Krag (och i förlängningen Norrs) dateringsargument är hårdagna och missvisande. I själva verket bygger han ganska mycket i sin analys just på Ynglingatal som han menar innehåller tydliga östnordiska (svenska) traditioner. Det gäller kenningar, ortnamn och personnamn i dikten. Tjodolf av Hvin tog alltså över en aktiv poetisk tradition från svenskt håll på 800-talet då han skapade sin dikt. Sundqvist menar att passager i Ynglingatal återspeglar vissa kultiska funktioner och vissa företeelser som associerades med härskarna. Traditionerna kan i en del fall gå tillbaka till vendeltid eller till och med tidigare. Det gäller rollen som väktare av helgedomar, associationen med aristokratisk ryttarkultur, den tänkta gudomliga

härkomsten, utövande av spådomskonst och en del ytterligare saker som antyds i stroferna. Tillsammans med ett brett men ganska bräckligt källmaterial från äldre medeltid kommer Sundqvist till slutsatsen att den klassiska akademiska föreställningen om ett sakralt kungadöme inte håller streck. Sveahärskare betraktades av allt att döma inte som gudomliga. Däremot hade de i teorin gudomlig härstamning och var starkt förbundna med rituella funktioner, med rituella fester som var del av ett forntida redistributionssystem.

Min egen uppfattning om Sundqvists bok är att den bygger på en mycket imponerande inläsning av stoff och sekundärlitteratur. Han underbygger sina argument så gott det låter sig göra med en oerhörd notapparat som inte kan väcka annat än beundran. Trots det vilar mycket av argumenteringen på lösan sand, därför att han måste försvara vissa obskyra källors ålder och trovärdighet för att få det hela att gå ihop. Trots hans starka invändningar mot Krag är dateringsfrågan av Ynglingatal på intet vis löst.

Kan man då alls dra någon rimlig slutsats av den ganska omfångsrika debatt om Ynglingatals användbarhet som historisk källa som rasat sedan tidigt 1990-tal? Just det faktum att debatten kommer upp nu är ganska intressant och kan förmodligen ses som ett indirekt uttryck för den lingvistiska omsvängning som varit rådande under senare decennier. Därmed menar jag att texter som vanligen använts på ett konventionellt historiskt manér har kommit att ses som texter i sig, som uttryck för sin tillkomstsituation, av upphovsmannens mentala horisonter. Sett på det viset kan vi, som Krag så riktigt säger, få en rikare bild av vad tidigmedeltida lärde utträttade, vilken miljö och vilka föreställningar de representerade. Man lämnar den gäckande fråga som ansatte gamla arkeologer som Nerman och Lindqvist, om hur mycket i den gamla källtexten som är historiskt sant, och studerar snarare det kultur- och mentalitetshistoriska värdet.

Dateringsfrågan är fortfarande viktig - det är ju en viss skillnad om vår dikt tillkommit 900 eller 1200 - men kan enligt min uppfattning inte lösas tillfredsställande med hittillsvarande metoder. Det måste förmodligen till en stor lingvistisk undersökning för att ge vidare ledtrådar - kanske de grepp som anvisats av Christopher Sapp kan utvecklas till en fastare argumentation. Samhället på 1100-talet var annorlunda än samhället på 900-talet, men likheterna är i alla fall tillräckligt stora för att vissa intressanta kulturhistoriska iakttagelser ska kunna göras. Dessa iakttagelser kan bland annat belysa drag i det äldre skandinaviska kungadömet, oavsett diktens exakta ålder.

© [Hans Hägerdal](#)

[1] Frågan om hur fornvästnordiskt material haft betydelse för svenska akademiska texter har senast behandlats av Anna Wallethe, *Sagens svenskar* (Malmö 2004).

[2] För en dylik problematisering, se t ex Henrik Janson, *Templum nobilissimum* (Göteborg 1998). Janson bekänner sig emellertid inte uttryckligen till det postmoderna paradigmet.

[3] Frans G. Bengtsson, *Röde Orm* (Stockholm 1960), s. 120.

[4] Dikten har utgivits och översatts ett flertal gånger. Se t ex Snorre Sturluson, *Nordiska kungasagor*, del I., översatt av Karl G. Johansson (Stockholm 1991), s. 34-74.

[5] Karl G. Johansson, Oslo, muntlig kommunikation.

[6] Curt Weibull, 'Om det svenska och danska rikets uppkomst' i: *Källkritik och historia. Norden under äldre medeltiden* (Stockholm 1964). Essän utkom ursprungligen 1921.

[7] En diskussion om dessa frågor återfinns i Henrik Schück, 'De senaste undersökningarna rörande ynglingasagan' [*Svensk*] *Historisk tidskrift* 1895:1, s. 39-88. Schück ansåg dikten tillkommen något före 986 (a.a., s. 45).

[8] Walter Åkerlund, *Studier över Ynglingatal* (Lund 1939).

[9] En översiktlig sammanfattning av forskningsläget kring Ynglingatal återfinns i Hallvard Magerøy, 'Ynglingatal', i *Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid* 20 (Malmö 1976), s. 362-63.

[10] 'Dómaldi's Death and the Myth of Sacral Kingship', i J. Lindow et al. [ed.], *Structure and Meaning in Old Norse Literature* (Odense 1986).

[11] Henrik Janson har analyserat den så kallade västgötaskolans utveckling och

idéhistoriska sammanhang; *Till frågan om Svearikets vagga* (Vara 1999).

[12] Dessa identifikationer har gjorts långt tidigare, bland annat av Schück (a.a. 76-77), och har nu alltså åter kommit att framläggas. Diktens Gudröd dödades av en tjänare på order av Åsa, tydligen hans hustru, under det att Godfred enligt de frankiska riksannalerna mördades av en underlydande (a quodam satellite). Enligt den senare *Gestis Karoli Magni*, som dock är legendartad, mördades Godfred under en jakt av sin son som eggats av kungens försmådda hustru. Detta har tentativt sammankopplats med Gudröds tillnamn vejdekonung, "jaktkonung", som dock endast förekommer i prosatraditionen.

[13] Christopher D. Sapp, 'Dating Ynglingatal. Chronological Metrical Developments in Kviduhattr', *Skandinavistik* 2002:2, s. 85-98

Senaste nytt i institutionens skriftserier

För frågor om Växjö University Press, abonnemang på Acta Wexionensia, eller köp av enskilda volymer, kontakta:

Kerstin Brodén, redaktör på Växjö University Press

E-post: Kerstin.Broden@adm.vxu.se

Telefon: 0470-708267.

Acta Wexionensia. Nr 35 2004.

Strindberg och det franska språket. Föredrag från ett symposium vid Växjö universitet 22-23 maj 2003.

Olof Eriksson (red.). ISBN: 91-7636-403-8.

Pris: 160 kr + moms.

Ingen svensk författare har haft en så nära relation till det franska språket som August Strindberg. Denna relation tog sig sina mest extrema uttryck i att han författade vissa verk direkt på franska och att han i några fall själv översatte till franska verk som han redan författat på svenska. Till bilden hör också att en betydande del av Strindbergs verk översattes till franska redan under hans livstid och att han engagerade sig djupt i denna översättningsverksamhet. Idag kan man konstatera att ingen svensk författares verk har översatts till franska i tillnärmelsevis lika stor omfattning som Strindbergs.

Strindbergs förhållande till det franska språket var temat för ett symposium som hölls vid Växjö universitet den 22-23 maj 2003. Symposiet samlade elva deltagare från Frankrike och Sverige: översättare, översättningsforskare, förläggare. Nio av de elva föredrag som hölls utgör innehållet i föreliggande volym. I några fall publiceras föredragen i utvidgad form.

Acta Wexionensia. Nr 42 2004.

Mångtydigheternas klarhet. Om ironier hos Torgny Lindgren från *Skolbagateller* till *Hummelhonung*. (doktorsavhandling i litteraturvetenskap).

Magnus Nilsson. ISBN: 91-7636-413-5.

Pris: 160 kr + moms.

Torgny Lindgren är en av våra mest framstående diktare. Han har som få kunnat förena berättarglädje, språklig skönhet, och djupsinne på ett sätt som har lockat läsare ur alla kretsar. Lindgrens berättelser är emellertid på ett gåtfullt sätt ofta både brutala och djupt allvarliga, samtidigt som de är både vackra och komiska. Ofta går också döden hand i hand med en kärlek som inte alltid går att skilja från ondska.

I *Mångtydigheternas klarhet* analyserar Magnus Nilsson denna säregna lindgrenska dubbelhet och han förklarar hur den hänger ihop med en allt genomsyrande ironi, vilken rör såväl ords dubbla meningar som de mänskliga existensvillkoren och Guds natur.

Analyserna sträcker sig från Lindgrens satiriska prosadebut *Skolbagateller* från 1972, till den mångbottnade romanen *Hummelhonung* från 1995. Genom att ta upp en så stor del av Lindgrens produktion till behandling visar Magnus Nilsson hur ironier i olika former är ett genomgående drag i Lindgrens produktion. Han visar också hur ett fokus på ironierna i Lindgrens texter kan ge ett sammanhang mellan verk som utåt sett ter sig olika, samtidigt som det gör det möjligt att se och beskriva den utveckling som detta betydelsefulla författarskap har genomgått.

Grupporträtt med damer

Recension av Ulrika Knutson: Kvinnor på gränsen till genombrott (2004, Bonniers)

Av Solveig Hammarbäck

[Länk till presentation av Solveig Hammarbäck](#)

För ungefär tio år sedan hade jag möjlighet att besöka Fogelstad, där byggnaderna stod kvar precis som de såg ut när den Kvinnliga Medborgarskolan stängde för gott på femtiotalet. Fröken Tamms lilla herrgårdsbyggnad låg där med sin gula matsal och sitt blå bibliotek och på den omtalade mejerivinden, där alla skolans högtidsstunder utspelats, kunde man fortfarande under dammet skymta de berömda ljusblå takbjälkarna. Den försommargrönskande miljön gjorde det lätt att föreställa sig det betydelsefulla sociala och intellektuella liv som försiggick här under några för svensk kvinnohistoria viktiga decennier. Att läsa Ulrika Knutsons Augustprisonominerade *Kvinnor på gränsen till genombrott* (Albert Bonniers Förlag 2004) är att återigen försätta sig i samma stämning, så mycket lättare som där nu framträder en mängd gestalter som med sin framtidstro och sitt brinnande engagemang talar direkt till oss 2000-talsmänniskor.

För det är människorna bakom Fogelstad, "en handfull kvinnor som väntat på sitt genombrott i snart åttio år", som lockat Ulrika Knutson till infallsrika beskrivningar. Vilka var de, vad drev dem och varför är de så bortglömda idag är några av de frågor hon söker svar på. Ingående porträtt gör hon av tio av de mest kända, Ada Nilsson, Elisabeth Tamm, Honorine Hermelin, Siri Derkert, Elin Wägner, Emilia Fogelklou, Hagar Olsson, Alexandra Kollontay och Klara Johansson, d.v.s kvinnor som lämnat konstnärliga eller politiska spår efter sig. Här får man klart för sig vilket starkt nätverk som fanns dem emellan och hur vitt nätverket förgrenade sig till ett otal kvinnor ur olika samhällsklasser – inte minst genom tidskriften *Tidevarvet* som 1923–36 hade en viktig opinionsbildande roll för tidens kvinnopolitiska frågor. Samtidigt låter Knutson var och en av dem framträda med sin speciella begåvning och sina svagheter, och hon är inte alltid snäll emot dem. Kapitlet om Elin Wägner, "Mer hårding än helgon", inleder hon t.ex. med att frankt förklara att hon inte tycker om henne. "Jag står helt enkelt inte ut med att Elin Wägner ytterst bygger en feministisk teori på sitt eget usla kärleksliv." Senare erkänner hon dock Elin Wägners roll som "Fogelstadgruppens chefsideolog. Hon hade idéerna, de djärvaste analyserna, det största kontaktnätet och alltid den bästa plattformen som journalist [...], som uppbyren romanförfattare och senare som akademiledamot".

På samma sätt går Knutson igenom de övriga Fogelstadkvinnornas liv och verk, citerar ur deras brev, kritiserar och berömmar, skandaliserar och äreräddar, och kostar på sig att vara ohämmat subjektiv samtidigt som hon erkänner samtligas betydelse som föregångare och förebilder. Och man märker hur väl hon trivs i deras sällskap. Hon lever sig in i deras olika livssituationer, formulerar sig fräckt och hänsynslöst men aldrig elakt, och som läsare blir man bara mer och mer intresserad av dessa kvinnor och vad de åstadkommit för andra kvinnor. Det är också Knutsons uttalade övertygelse att "det är via deras personligheter som vi har störst behållning av deras verk". Kanske var detta också Siri Derkerts tanke när hon med stor möda ristade in deras porträtt på Östermalmtorgs tunnelbanestation. Ulrika Knutsons porträtt får betongen att leva igen.

Mellan porträtten samlar sig Knutson till några mer översiktliga kapitel, där hon bl.a. tar upp bildningsverksamheten vid Fogelstad och den betydelse den fick för kvinnor från olika samhällsklasser. För det var det som var poängen med Fogelstad och de kurser i

medborgarskap som där erbjöds kvinnor 1925-1954, att här skulle alla kunna mötas och vars och ens möjligheter tillvaratas. Av en redovisning av kursdeltagarnas bakgrund 1925-34 (som ges i boken *Fogelstad. Berättelsen om en skola* 1956) framgår att de största grupperna under denna period utgjordes av hemarbetande husmödrar, industriarbetare och lärare. Moa Martinson deltog i vårkursen 1928, då hon fortfarande hette Helga Johansson, och långt senare säger hon i *Jag möter en diktare* (1957): "Här togs nya skikt i min hjärna i bruk. Det jag läst och lärt på egen hand borta i torpet kom till nytta. Jag fick resonans för det jag talade om. [...] Stora luckor hade jag i min uppfostran, litterärt och akademiskt sett. Men det fanns stora luckor i de bildades vetande också, vad gällde samhället och anonymt folk, så det jämnade ut sig ..."

Unikt för sin tid var satsningen på lärande genom rollspel i form av låtsaskommunen Komte-måtta, där deltagarna fick ta på sig olika samhällsfunktioner. En litterär skildring därifrån finns i Hertha Wiréns *Räck mig din hand syster* (1979). Att kunskaperna och erfarenheterna från skolan blev viktiga för framtiden vittnar Knutsons intervjuer med två f.d. kursdeltagare om. Båda är över 90 år, men minnesbilderna från Fogelstad har de bevarat som skatter genom åren. Knutson beskriver lyriskt hur undervisningen var upplagd: "Varför finns det inga sådana sommarkurser nuförtiden, där man på tre veckor får en redig duvning i världshistorien, kommunalpolitiken, filosofihistorien, religion och psykologi; där man utvecklas från blyg kraxare till körsångare och vältalare; och faktiskt skymtar svansen av en helhetssyn på tillvaron? En plats där man uppmuntras att formulera en livshållning."

Varför vet vi så lite idag om Fogelstad, varför väntar Fogelstadgruppens kvinnor fortfarande på sitt genombrott? Ulrika Knutson prövar själv några tänkbara förklaringar. Kanske beror det på att de tyckte det var viktigt att låta många röster och åsikter komma fram och således valde bort att engagera sig partipolitiskt. Kanske ägnade de sig åt alltför många frågor och kanske hade de inte förstånd att göra reklam för sig själva och sina insatser. Eller beror glömskan på att de framför allt hyllade en "muntlig och social - en samtalets, dialogens och lyssnandets kultur"? De lysande recensioner som Ulrika Knutsons bok fått från många håll ger en föraning om att det kanske är rätt tid nu att lyfta fram det betydelsefulla kvinnliga nätverksarbete som pågick för flera generationer sedan och hämta inspiration från det för vårt framtidsbyggande.

För tio år sedan besökte jag ett sovande Fogelstad. Men sedan dess har en hel del hänt. 1995 bildades Kulturföreningen Fogelstad av kvinnor i regionen. Föreningen presenterar sin verksamhet på www.fogelstad.nu (där finns också en bra litteraturlista för den som vill läsa mera) och ger ut ett medlemsblad, *Dialogen fortsätter*, fyra gånger om året. Flera somrar har man ordnat utställningar i mejeriet på Fogelstad, och 1998 och 1999 spelades Marie Selanders musikteater *O Fåglastad*. I det senaste medlemsbladet meddelas dock att man inte lyckats få ihop pengar till en fortsättning av teaterverksamheten.

Resursbrist verkar också, åtminstone tillfälligt, ha stoppat det stora mångvetenskapliga forskningsprojekt "Fogelstad - som idé, text och historia" som initierats av Södertörns högskola. Därifrån kom 2003 rapportboken *Kvinnorna skall göra det!* med Ebba Witt-Brattström och Lena Lennerhed som redaktörer. Genom att skribenterna i boken representerar olika discipliner (litteraturvetenskap, historia och idéhistoria) sätts Fogelstadsidéerna hela tiden in i nya sammanhang. Här diskuteras deras förhållande till senare tiders särarts- och likhetstänkande lika väl som till miljö- och fredsrörelserna. Helena Forsås-Scott bidrar med en närgående granskning av hur Elin Wägners *Väckarklocka* inbjuder till dialog och gensvar, medan Katarina Leppänen i samma verk ser en uppmaning till handling. Renée Frangeur lyfter fram de politiska möjligheterna att föra ut det feministiska budskapet, medan Gunilla Domellöf i stället visar på det religiösa arvets påverkan på Fogelstadsidéerna.

Kvinnorna skall göra det! avslutas med ett historiografiskt kapitel. Ulla Mann visar där hur svårt det har varit för kvinnorörelsen att få en rättvis historieskrivning. Märkligt nog har även historieskrivande kvinnor varit mera angelägna att konstruera en sedesam och modest bild av kvinnors historia, ofta med Fredrika Bremer som utgångspunkt. Ulrika Knutsons

respektlösa bok om Fogelstad-kvinnorna, där deras djärvhet och utmanande samhällssyn lyfts fram, är därför ett särdeles välkommet bidrag till kvinnohistorien, samtidigt som den kan inspirera nya generationer till kreativt tänkande. Naturligtvis bör den bli lärobok i den lokala kurs i "Fogelstadkunskap" som Kulturföreningen Fogelstad, enligt sitt senaste medlemsblad, ska sträva efter att under 2005 få införa i traktens gymnasieskola.

© [Solveig Hammarbäck](#)